

نقش معنویت در پایداری خانواده از منظر اسلام

احلام حمیدزویری*

فهیمة نعامی[□]

مریم علی زاده هفشجانی[□]

زهرا حمیدی[□]

امل دیلمی**

چکیده

هدف از این مقاله تبیین نقش معنویت در پایداری خانواده از منظر اسلام و به روش تحقیق کتابخانه ای می باشد. در نگاه اسلام، معنویت به عنوان یک عامل اساسی در حفظ و استحکام بنیان خانواده مطرح شده است. معنویت در خانواده به معنای توجه به ارزش‌های اسلامی، ایمان به خدا، عمل به احکام دینی، و پرورش روح و روان در رابطه بین زوجین و فرزندان است. معنویت با ایجاد حسن معاشرت و رابطه عمیق تر بین اعضای خانواده و مراعات گذشت و عفو، حفظ عفت و پاکدامنی و توصیه به کم توقعی، احترام و... در روابط خانوادگی، باعث می‌شود که این نهاد، به عنوان یک نهاد مستحکم و پایدار در جامعه حفظ شود. لذا با تقویت معنویت در خانواده می‌توان به حل مشکلات خانوادگی و ایجاد فضایی مملو از عشق، محبت، و امنیت بین اعضای آن کمک کرد. به همین دلیل برای ارتقاء هرچه بیشتر فرهنگ خانواده باید بر روابط، ساختار و فرایند حاکم بر خانواده تاکید داشت و راهکارهای دینی، برای پیشرفت آنان تدوین نمود.

کلیدواژه‌ها: اسلام، پایداری، خانواده، معنویت.

*دبیر گروه، طلبه سطح ۳، مدرسه علمیه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۱۶۹۹۹۱۰۸۳.
[□] اعضای گروه، طلبه سطح ۳، مدرسه علمیه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۱۶۸۲۶۶۶۰۴.
[□] اعضای گروه، طلبه سطح ۳، مدرسه علمیه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۳۷۲۶۳۶۶۳۲.
[□] اعضای گروه، طلبه سطح ۳، مدرسه علمیه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۱۶۹۸۷۸۸۳۵.
^{**} اعضای گروه، طلبه سطح ۳، مدرسه علمیه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۳۹۴۶۶۲۴۶۷.

مقدمه

خانواده به عنوان اولین و مهمترین نهاد اجتماعی، نقش کلیدی در تربیت انسان‌ها، حفظ هویت و ارزش‌های اخلاقی، و تداوم و رشد جامعه دارد. در دنیای امروز، خانواده با چالش‌های متعددی مواجه است که موجب تزلزل بنیان آن و افزایش نرخ طلاق، انحرافات اخلاقی و مشکلات روانی در جامعه شده است. در این میان، اسلام با ارائه تعالیم دینی جامع و کارآمد برای حفظ و تقویت بنیان خانواده ارائه می‌نماید. در واقع این نهاد قدرتمندترین و موثرترین کانون برای ساماندهی اجتماع و از مهم‌ترین عوامل تشکیل جامعه است تا آن‌جا که سلامت جامعه در گرو داشتن خانواده سالم و سعادت و شقاوت جامعه مرهون رشادت و ضلالت خانواده می‌باشد. با حاکمیت معنویت در خانواده، استواری و پویایی این بنا تضمین می‌شود چرا که رکن حقوقی ضامن برپایی و استواری اصل خانواده و مانع فروپاشی آن است و رکن اخلاقی ضامن رشد و بالندگی و تأمین اهداف خانواده می‌باشد و تفکیک این دو مقوله در آن ممکن نیست.

پژوهش‌هایی که در این زمینه صورت گرفته است، می‌توان به کتب «نظام خانواده در اسلام» به قلم حسین انصاریان «شناخت و تبیین نقش ارزشهای اخلاقی- مذهبی در بافت خانوادگی در جامعه ایرانی» زهرا اکبری، ناهید گلپور، و مرضیه کامکار، به طور کلی به بیان مسئله ازدواج و تحکیم خانواده پرداخته‌اند. مقالاتی همچون بررسی معنویت خواهی در درون نظام خانواده‌های ایرانی و مقایسه با خانواده‌های غربی از شیما سعادت و عباس هنرمند، و... اشاره نمود، که در این مقالات به بررسی مقایسه‌ای معنویت در خانواده غربی و اسلامی پرداخته‌اند. اما در این پژوهش به بررسی نقش معنویت در پایداری خانواده از منظر اسلام خواهیم پرداخت.

معنویت و استحکام خانواده

در آموزه های دینی، معنویت موجبات استحکام خانواده را فراهم می آورند که در ذیل به بیان آن ها خواهیم پرداخت.

۱- حسن معاشرت و عمل به معروف

زن و شوهر به خاطر خود و سعادت فرزندان، لازم است یک سلسله مسائل اخلاقی را، که قرآن مجید و روایات بر آن تأکید فراوان دارند رعایت نمایند. رعایت اخلاق حسنه، و خودداری از زشتی های اخلاق کار طاقت فرسایی نیست. بکارگیری واقعیات اخلاقی، و پرهیز از پلیدی های اخلاقی در مدتی اندک، ریاضت قابل تحمّلی است، که ره سپردن در این راه الهی را بر انسان آسان، و پیوند زناشوئی را محکم، و محبت به یکدیگر را استوارتر، و درسی عملی برای دیگران بخصوص فرزندان خانواده است.

اجرای حقایق اخلاقی نسبت به یکدیگر، فضائی از صفا و صمیمیت، پاکی و سلامت، راحت و امنیت، عشق و محبت بوجود می آورد و زندگی را در تمام شئون، بر زن و شوهر از عسل شیرین تر می کند.^۱

خداوند متعال در سوره نساء در حسن معاشرت با زنان می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا... وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ يَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا»^۲ «ای اهل ایمان... با آنها در زندگانی با انصاف و خوش رفتار باشید، هر چند مورد پسند شما نباشند، چه بسا چیزهایی (در نظر شما) ناپسند شماست و حال آنکه خدا در آن خیر بسیار برای شما مقدر فرموده است». خطاب آیه به شوهر است و استعمال صیغه امر وجوب این رفتار را بر شوهر اثبات می نماید.^۳

از جمله اصولی که قرآن کریم در کنترل رفتارهای انسانها نسبت به یکدیگر نام می برد، اصل «معروف» است که در قرآن کریم ۹ بار تکرار شده است. بیشترین استعمال آن در حادثترین مرحله روابط زن و شوهر هنگام طلاق است. «و اُتَمَرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ...»^۴؛ روابط میان خودتان را با رفتارهای پسندیده و مورد پذیرش عرف، نیکو گردانید.

۱ - انصاریان، نظام خانواده در اسلام، ص ۱۸۹.

۲ - نساء: ۱۹.

۳ - وطنی، حقوق و تکالیف زوجین و مقایسه تطبیقی متون مذهبی از قرآن و کلام اهل بیت علیه السلام، ص ۲۱۰.

۴ - طلاق: ۶.

لذا در آیات مذکور ارزشهای اخلاقی، تحت معروف (آنچه نفس سالم انسان به طور عموم می‌پسندد) می‌باشد و از منظر اسلام کم لطفی و خشونت در خانواده پسندیده نیست. علاوه بر آن در دستورات دینی به زن و شوهر تکلیف شده است که به روابط میان خود توجه کافی نمایند.^۱

پیامبر گرامی اسلام دربارهٔ اخلاق در خانواده فرمودند: «أَحْسَنَ النَّاسِ إِيْمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَ أَلْطَفَهُمْ بَاهِلِهِ وَ أَنَا أَلْطَفُكُمْ بِأَهْلِي»^۲ بهترین مردم در ایمان کسی است که خوش اخلاق تر و نسبت به خانواده خود نرم خوتر باشد، و من بیش تر از همه شما با خانواده ام نرم خویی می‌نمایم.

همچنین پیامبر صلی الله علیه و آله در مصادیق حقوق زن بر شوهر رفتار شایسته شوهر با زن چنین می‌فرماید: «... (حولا) از پیامبر صلی الله علیه و آله پرسید: زنان چه حقوقی بر مردان دارند؟ پیامبر فرمودند برادرم جبرئیل که همواره نسبت به زنان سفارش می‌کرد، بدان گونه که پنداشتم کلمه ناخوشایند (اف) نسبت به زنان نیز روا نیست. - گفت - ای محمد، دربارهٔ زنان از خدا بپرهیزید، چون ایشان دستیاران شما و به عنوان امانت و ودیعهٔ خدایی نزد شمایند، زنان بر شما حقوق واجب دارند، چون با آنها حلال شدید، وبا ایشان می‌آمیزید و همین زنان اند که فرزندان تان را در رحم خویش می‌پرورند و به دنیا می‌آورند، پس نسبت به ایشان مهربان باشید و دلهاشان را خوش کنید تا با شما زندگی کنند، آنان را به کار مجبور نسازید، وایشان را خشمگین نکنید، واز آنچه به آنان دادید بازپس نگیرید مگر با رضایت و اجازهٔ آنان...»^۳

همچنین در جایی دیگر آمده است: «قال رسول الله صلى الله عليه و آله: خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَ أَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي مَا أَكْرَمَ النِّسَاءَ إِلَّا كَرِيمٌ وَ لَا أَهَانَهُنَّ إِلَّا لَئِيمٌ»^۴ بهترین شما کسانی هستند که با خانواده و کسان خود اخلاق نیکو داشته باشد و من بهترین شما با خانواده هستم، و فقط انسانهای بزرگوار هستند که زنان را اکرام می‌کنند و فقط انسانهای پست به زنان، اهانت و اذیت روا می‌دارند.

محبت و عشق در قلب زن و مرد از سوی خداوند عالم به ودیعه نهاده شده است، انسان معنوی ضمن درک این نعمت به خاطر آن شکر گزار است و به شکرانه آن بر اساس تعالیم روح بخش اسلامی سعی در تزیید و

^۱ - حسینی، تحکیم خانواده در آموزه‌های قرآنی، شماره ۲۶.

^۲ - حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۵۰۷؛ مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۱ ص ۳۸۷ ح ۳۴.

^۳ - النوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۲۵۲.

^۴ - صدوق ابن بابویه، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۵۵۵ ح ۴۹۰۸؛ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴ ص ۱۲۲ ح ۸.

افزایش آن در خانواده دارد او محبت خود را در عمل و کلام به همسرش ابراز می نماید و این رفتار شایسته را وامدار آموزه های مکتب و مذهب خویش است.^۱

حضرت امیرالمومنین علی (ع) می فرمایند: «برترین مردم از نظر احسان و نیکی، کسی است که به دوستی و محبت نسبت به طرف خود پیشی گیرد»^۲، یا در جایی دیگر که حضرت رسول (ص) می فرمایند: «گفتار مرد به همسرش که همانا من ترا دوست دارم، هرگز از قلب زن محو نمی گردد»^۳.

حرکات زن و شوهر نسبت به یکدیگر باید محصول ادب و وقار، دوستی و رفاقت، تعاون و همکاری، عشق و علاقه، و تواضع و فروتنی باشد. کردار زن و شوهر نسبت به هم باید بر اساس احترام متقابل، و ارج نهادن به شخصیت یکدیگر باشد. مرد باید بداند زن از نظر خلقت و آفرینش ظریف، لطیف، کانون مهر و عاطفه، و منبع عشق و علاقه و حیا و شرم است، در رفتار با او لازم است تمام این خصوصیات را لحاظ کند.

زن باید بداند مرد از نظر خلقت موجودی است قوی، مقاوم، و دارای حالات و احوالاتی سنگین تر از زن، و خلاصه ساختمانی که قوام زندگی متکی به وجود اوست. قرآن کریم می فرماید: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ»^۴ مردان قوام زندگی زنانند، به واسطه برتری، که خدا بعضی را بر بعض دیگر مقرر داشته و به خاطر آنکه از اموال و ثروت خود برای زندگی خانواده و گذران امور همسر و فرزندان خرج می کنند».

روی این حساب همسران باکرامت، و زنان بزرگواری، باید در رفتار خود نسبت به شوهران این معانی را رعایت نمایند، که تحقق اصل عالی توافق و همزیستی مسالمت آمیز در سایه رعایت این واقعیات از جانب دو طرف امکان پذیر است.

سعی کنیم عمل و کردار هر یک نسبت به دیگری مصداق حقیقی عمل صالح و کردار شایسته باشد، تا هم امور زندگی را بگذرانیم، و هم از اجر و ثواب اخروی به خاطر عمل صالح و جلب رضایت یکدیگر بهره مند شویم.^۵

۱ - انصاریان، نظام خانواده در اسلام، ص ۲۳۷.

۲ - محمدی ری شهری، میزان الحکمه، جلد ۲، ص ۲۱۰.

۳ - حر عاملی، وسائل الشیعه، جلد ۲۰، ص ۲۴.

۴ - نساء: ۳۴.

۵ - انصاریان، حسین، نظام خانواده در اسلام، صص ۲۰۸-۲۰۹.

الْإِخْوَانِ وَالْإِفْطَارُ مِنَ الصَّيَامِ وَالتَّهَجُّدُ مِنَ آخِرِ اللَّيْلِ؛^۱ ای علی! مؤمن در این دنیا در سه وقت خوشحال می شود: هنگام ملاقات با برادران، و هنگام افطار در ماه رمضان، و هنگام شب زنده داری در آخر شب».

امام صادق (علیه السلام) فرمود: «لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ: فَرْحَةٌ عِنْدَ إِفْطَارِهِ وَفَرْحَةٌ عِنْدَ لِقَاءِ رَبِّهِ»^۲ برای روزه دار دو شادمانی است: یک شادمانی هنگام افطارش و یک شادمانی هنگام دیدار پروردگارش.

در روایتی از امام صادق (علیه السلام) آمده است که خداوند متعال عیسی بن مریم (علیه السلام) را پند داد: «يَا عِيسَى! افْرَحْ بِالْحَسَنَةِ فَإِنَّهَا لِي رِضًا»^۳ ای عیسی! با انجام دادن کارهای خیر شادمان باش؛ چرا که خشنودی من در انجام دادن آن کارهاست».

قرآن نیز یکی از بارزترین مصداق های شادی های معنوی است. رسول اکرم (صلی الله علیه وآله) در این باره می فرماید: «اللَّهُمَّ! نُورُ بَيْتِكَ بَصْرِي وَاشْرَحْ بِهِ صَدْرِي وَفَرِّحْ بِهِ قَلْبِي»^۴ خدایا! دیدگانم را به قرآنت روشن ساز، و سینه ام را با آن باز و پذیرا گردان، و قلبم را به آن شاد فرما».

روایات بی شماری مؤمنان را به شادی در جهت سیره و اهداف معصومان (علیهم السلام) فرا می خوانند. از امام رضا (علیه السلام) نقل است که به پسر شیبب فرمود: «يَا ابْنَ شَيْبَبٍ! إِنَّ سَرَّكَ أَنْ تَكُونَ مَعَنَا فِي الدَّرَجَاتِ الْعُلَى مِنَ الْجَنَّةِ فَاحْزَنَ لِحُزْنِنَا وَافْرَحَ لِفَرَحِنَا وَ عَلَيْكَ بِوَلَايَتِنَا فَلَوْ أَنَّ رَجُلًا أَحَبَّ حَجْرًا لِحَشْرِهِ اللَّهُ مَعَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^۵ ای پسر شیبب! اگر خواهی با ما، در درجات والای بهشت باشی، برای حزن ما محزون باش و برای شادی ما شاد باش و ملازم ولایت ما باش که اگر کسی سنگی را هم دوست بدارد، خدا روز قیامت با همان محشورش می کند.

امام علی (علیه السلام) می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى اطَّلَعَ إِلَى الْأَرْضِ فَاخْتَارَنَا وَ اخْتَارَ لَنَا شَيْعَةً يَنْصُرُونَنَا وَيَفْرَحُونَ لِفَرَحِنَا وَيَحْزَنُونَ لِحُزْنِنَا»^۶ خداوند تبارک و تعالی بر زمین توجه کرد، پس ما را برگزید و برای ما شیعیانی انتخاب کرد که ما را یاری کنند؛ در شادی ما شاد باشند و در غم ما غمگین شوند.

^۱ - مجلسی، بحار الأنوار، ج ۶۶، ص ۳۷۱.

^۲ - کلینی، الکافی، ج ۷، ص ۳۷۷.

^۳ - نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۱۴۲.

^۴ - کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۵۴۳.

^۵ - حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۵۰۳.

^۶ - ابن بابویه، الخصال، ج ۲، ص ۶۳۵؛ مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۴، ص ۲۸۸.

دعا و استعانت از پروردگار، دوستی اهل بیت (علیهم السلام)، یاد خدا، وضو، نماز و عفو پروردگار جنبه های بسیار زیبایی از مسائل معنوی هستند که هر یک تأثیری شگرف در پدید آمدن نشاط دارد. سلیگمن معتقد است دین یک سامانه باور منسجم ایجاد می کند که باعث می شود افراد برای زندگی معنا پیدا کنند و به آینده امیدوار باشند. سامانه های باور دینی به برخی از ما این امکان را می دهد که به ناملایمات، فشارهای روانی و فقدان های گریزناپذیر که در روند چرخه زندگی رخ می دهند، معنا بدهیم و به زندگی بعدی که در آن این گونه دشواری ها وجود ندارند، امیدوار و خوش بین باشیم.^۱

ایمان به مبدأ و معاد، آرام کننده دلهاست. اشخاصی که ایمان به مبدأ و معاد دارند در زندگی، احساس پوچی و حقارت نمی کنند، در دشواری ها پایداری می کنند، در راه رسیدن به سرانجام سعادت و نیکبختی آرام و شکیبا هستند و تا رسیدن به هدف، هرگز اندیشه شکست به خویش راه نمی دهند.^۲

^۱ - خطیب، مهارت های زندگی، ص ۱۳۰.

^۲ - رجایی، راه های رسیدن به موفقیت و خوشبختی، ج ۲، صص ۲۳۲-۲۳۳.

نتیجه گیری

موفقیت خانواده در سایه معنویت شکل می‌گیرد. معنویت به زندگی انسان معنا می‌بخشد، معنویت انسان را به هدفی عالی می‌رساند و حلال مشکلات و برطرف کننده نارسایی‌ها در نظام خانواده و اجتماع است. معنویت نقش بسزایی در کامیابی و سعادت یک زندگی خانوادگی دارد.

بهره مند خانواده از سلامت معنوی و حسن معاشرت و عمل به معروف، حفظ عفت و پاکدامنی، توصیه به کم توقعی اعضای خانواده، مراعات گذشت و عفو و... فضایی را ایجاد می‌کند که اعضای آن، می‌توانند احساسات و باورهای دینی‌شان را در آن رشد و پرورش دهند و این موجب پایداری و توانمندسازی بیشتر خانواده می‌شود. به همین دلیل برای ارتقاء هرچه بیشتر فرهنگ خانواده باید بر روابط، ساختار و فرایند حاکم بر خانواده تاکید داشت و راهکارهای دینی، برای پیشرفت آنان تدوین نمود.

بنابراین معنویت یک عامل اساسی در حفظ و استحکام بنیان خانواده است. با تقویت معنویت در خانواده می‌توان به حل مشکلات خانوادگی و ایجاد فضایی مملو از عشق، محبت، و امنیت بین اعضای خانواده کمک کرد.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- (۱) آبیاری، رضا، سیره پیامبرانه شهدا، قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش.
- (۲) ابن بابویه صدوق، محمد بن علی، من لا يحضره الفقيه، ج ۳، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ ق.
- (۳) _____، الخصال، ج ۲، قم: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۳۶۲ ش.
- (۴) انصاریان، حسین، نظام خانواده در اسلام، قم: انتشارات ام ابیها، چاپ پنجم، ۱۳۷۶ ش.
- (۵) بابایی خورزوقی، نقش اسلام در ایجاد آرامش در زندگی زنashویی، اصفهان: نشر دارخوین، ۱۳۹۵ ش.
- (۶) پورفلاحتی، محمدرضا، تجلی ایمان در رفتار فردی و اجتماعی جوانان، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰ ش.
- (۷) حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۸، بیروت: دار حياء التراث العربی، بی تا.
- (۸) خطیب، مهدی، مهارت های زندگی، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحديث، بی تا.
- (۹) رضی، شریف، نهج البلاغه، قم: نشر جلوه جمال، بی تا.
- (۱۰) رجایی، محمدرضا، راه های رسیدن به موفقیت و خوشبختی، جلد ۲، اصفهان: اقیانوس معرفت، ۱۳۸۸ ش.
- (۱۱) قاسمی، محمد علی، امام حسین علیه السلام و تربیت دینی، قم: محمدعلی قاسمی، ۱۳۸۷ ش.
- (۱۲) قائمی، علی، حدود آزادی در روابط دختر و پسر، مجموعه مقالات همایش ازدواج دانشجویی، اصفهان: دانشگاه صنعتی اصفهان، ۱۳۸۳ ش.
- (۱۳) صدرالسادات دزفولی، کاظم، صله رحم و اخلاق در خانواده

- ۱۴) کلینی، محمد بن یعقوب، **الكافی**، ج ۷، قم: دار الحديث للطباعة والنشر، ۱۴۳۰ ق.
- ۱۵) مجلسی، محمد باقر، **بحار الأنوار**، ج ۷۱، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی، بی تا.
- ۱۶) محمدی ری شهری، محمد، **میزان الحکمه**، ج ۲، قم: انتشارات دارالحديث، ۱۳۷۵ ش.
- ۱۷) نیلی پور، مهدی، **بهشت اخلاق**، ج ۲، حضرت ولی عصر، چاپ اول، بی تا.
- ۱۸) النوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، بی تا.
- ۱۹) وطنی، منصوره، **حقوق و تکالیف زوجین و مقایسه تطبیقی متون مذهبی از قرآن و کلام اهل بیت علیه السلام**، قم: آستانه مقدسه، انتشارات زائر، ۱۳۸۸ ش.

مقالات

- ۱) حسینی، اکرم السادات، **تحکیم خانواده در آموزه‌های قرآنی**، مطالعات راهبردی زنان، ۱۳۸۳، پورتال جامع علوم انسانی، شماره ۲۶.